

Δήμος Χλωπτσιούδης

η άγνοια οδηγεί
στο φόβο και τη μισαλλοδοξία

χειραγώγηση

άγνοια

μισαλλοδοξία

επιστήμη

φόβος

εκκλιπέυση

φανασμός

Θεσσαλονίκη 2010

Το εξώφυλλο σχεδιάστηκε κι επιμελήθηκε από το Δήμο Χλωπτσιούδη © ®

Κάθε εκτύπωση ή ανατύπωση του παρόντος πρέπει να φέρει να το όνομα του συγγραφέα.
Η αναγραφή του συγγραφέα αποτελεί στοιχειώδη αναγνώριση της προσπάθειας.

Όπως φαίνεται από καθημερινή εμπειρική παρατήρηση γύρω μας, το μεγάλο στοίχημα της εποχής μας δεν είναι η τεχνολογική κι η επιστημονική πρόοδος, αλλά επί της ουσίας η μεταφορά των επιστημονικών κατακτήσεων στα λαϊκά στρώματα. Πρόκειται για μία σημαντική άγνοια επί των κατακτήσεων στο χώρο της επιστήμης κατά τις τελευταίες δεκαετίες που συχνά οδηγεί στη μισαλλοδοξία και την οπισθοδρόμηση, σε λάθη εκτίμησης και παρερμηνείες. Η άγνοια αυτή όμως λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας στην κοινωνική ανάπτυξη, εμποδίζει ως τροχοπέδη την εξέλιξη της εθνικής κοινότητας.

Η άγνοια όμως οδηγεί στη μισαλλοδοξία και το φόβο και ο φόβος πάντα ξεκινάει από την άγνοια¹. Κλειδώνει την κρίση σε επικίνδυνες και δογματικές ατραπούς. Κι ας μην ξεχνάμε ότι σε τελική ανάλυση ο φανατισμός είναι η πεποίθηση της άγνοιας². Ο φανατισμός είναι ο μόνος τρόπος έκφρασης ανθρώπων που δεν αναπτύσσουν λογικά στηριγμένα επιχειρήματα και εκτονώνουν, στην ουσία, τις φοβίες και τις ανασφάλειες που καλλιεργεί η ύπνωση της λογικής σκέψης στο βωμό της αφοσίωσης στη μαλθακότητα της εύκολης ζωής, του εύκολου πλουτισμού με αμφίβολης αξίας υλικά αγαθά και ευκολίες που αλλοτριώνουν την ψυχή και το νου. Η καλλιεργημένη και εκπορευόμενη άγνοια οδηγεί στο φανατισμό, ο φανατισμός γίνεται τρομοκρατία και τα δείγματα αυτής της τρομοκρατίας, όσο και τις πηγές της, τις βλέπουμε να αναδεικνύονται σε καθοριστικό παράγοντα της καθημερινής μας ζωής.

Αυτό για το οποίο πρέπει να οργιστούμε είναι η άγνοια που προκαλεί ρατσισμό, διακρίσεις ή λάθος θεωρήσεις της ζωής· προσανατολίζει στο ρατσισμό και το στιγματισμό οτιδήποτε διαφέρει από τις προσωπικές απόψεις· οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό όσων καταρρίπτουν καθεστηκούς στάσεις κι αξίες κοινωνικές. Η αδυναμία σκέψης είναι, εξάλλου, αυτή που επιτρέπει στα στερεότυπα και στους μύθους να γίνονται πολύ πιο πειστικά σε ένα κοινωνικό διάλογο.

Και καλό είναι να θυμόμαστε ότι η άγνοια προσφέρει ορύγματα προστασίας στο φόβο και τη μισαλλοδοξία στο πεδίο μάχης με την κριτική σκέψη. Είναι πέπλα σκότους που εμποδίζουν το νου του ανθρώπου να σκεφτεί με καθαρότητα πνεύματος και κριτική δημιουργικότητα. Είναι σαν τοξικά αέρια που πνίγουν την ανάσα του πνεύματος, σα δηλητήριο που ομοιάζοντας με φάρμακο αντιτοξικό τελικά σκοτώνει κάθε δημιουργική σκέψη. Μοιάζει με το σατυρικό δράμα που ακολουθεί μία τριλογία δραματική· είναι ο Σάτυρος που χλευάζει την αναζήτηση, τις ερωτήσεις, τις γνώσεις που μετατρέπονται απατηλά σε μια ελιτίστικη φιλαυτία έναντι της άγνοιας.

Η άγνοια συνδέεται με τη ρουτίνα, εχθρό κάθε τελειοποίησης³. Και η άγνοια συνδέεται οξύμωρα με τη σιγουριά της γνώσης που μας μεταφέρθηκε. Κι όμως η πηγαία ανάγκη για αναζητήσεις και απαντήσεις κωλύεται από τη ρουτίνα και τη μονιμότητα των ιδεών. Μα, όλοι γνωρίζουμε ότι οι ιδέες αλλάζουν, οι στάσεις μεταβάλλονται, οι θέσεις μεταπλάθονται.

Η ομίχλη αυτή της σκέψης οδηγεί εν τέλει στη χειραγώγηση του λαού. Και βεβαίως όλα τούτα στρέφονται κατά της ίδιας της δημοκρατίας και της συμμετοχικής διαδικασίας, κατά των θεσμών και κατά του κοινωνικού βίου. Η δημοκρατία απαιτεί ένα τεκμηριωμένο εκλογικό σώμα. Εκλογείς οι οποίοι έχουν έλλειψη επαρκών γνώσεων και αδυναμία ισχυρής κριτικής ικανότητας είναι δύσκολο να ασκήσουν έλεγχο στους πολιτικούς φορείς. Η ανεπαρκής γνώση αποτρέπει την κυβέρνηση να αντανakλά τη βούληση του λαού με οποιοδήποτε ουσιαστικό τρόπο. Τέτοια αγνωσία δημιουργεί, επίσης, αμφιβολίες σχετικά με

¹ Ralph Waldo Emerson, *Essays* 1841, 1844 (Αμερικανός δοκιμογράφος, ποιητής και φιλόσοφος).

² Μάλκιν Γ'

³ Jean-Baptiste Say (Γάλλος οικονομολόγος και επιχειρηματίας με κλασικές φιλελεύθερες απόψεις υπέρ του ανταγωνισμού, του ελεύθερου εμπορίου και της άρσης περιορισμών στις επιχειρήσεις).

τη δημοκρατία ως μέσο για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της πλειοψηφίας. Οι εκλογείς που στερούνται επαρκών γνώσεων χειραγωγούνται από την ελίτ. Η άγνοια, λοιπόν, ποδηγετεί την κοινωνία και επιβάλλει μια δικτατορία σκοταδισμού.

Κι ας μη παραβλέπουμε το γεγονός πως η αμάθεια δημιουργεί την ανάγκη και την εσωτερική απαίτηση του υποκειμένου για την "λυτρωτική ύπαρξη" του θείου. Η άγνοια και η συσκοτίση οδηγούν τον άνθρωπο στη θρησκοληψία και τη δεισδαιμονία. Εξάλλου, η θρησκεία κι άγνοια είναι πολύ καλοί σύμμαχοι, όπως και η χειραγώγηση κι ο εθνικισμός με την άγνοια είναι εξαιρετοι συμπολεμιστές δίπλα στο σκοταδισμό. Η επιστήμη προσπαθεί να κατανοήσει τη φύση, την κοινωνία και να αιτιολογήσει την επιστημονική γνώση.

Και η άγνοια σαφώς δεν είναι προτιμότερη από ένα λάθος. Η άγνοια είναι ο θάνατος του λάθους, γιατί το λάθος διδάσκει τη στιγμή που η άγνοια θάβει κάθε πιθανότητα βελτίωσης. Βεβαίως, και η σύγχυση δεν είναι ευτυχία. Η ευτυχία είναι εκείνων που προτιμούν για τα δικά τους συμφέροντα να μένουν φυλακισμένες στην τύφλωση οι μάζες. Η ρήση πως "ό,τι δεν ξέρουμε, δε μας βλάπτει", δεν είναι μόνο ένας παραλογισμός, αλλά αποτελεί σόφισμα. Διότι αυτό που δεν ξέρουμε εξακολουθεί να είναι πραγματικά έτσι, και αν δεν το γνωρίζουμε, μπορεί να μας βλάψει. Και αν δε μας βλάψει αυτό, τότε θα μας βλάψει η επιπολαιότητα και η φυγόπονη στάση μας. Μάς εμποδίζει να διακρίνουμε τα μελλοντικά αποτελέσματα των τωρινών μας πράξεων, και γι' αυτό μπορεί να λειτουργούμε αυτοκαταστροφικά, κάνοντας πράγματα που υπονομεύουν την μελλοντική μας ευτυχία.

Και το όλο πρόβλημα δεν είναι απλά φιλοσοφικό ή πολιτικό. Απλώνεται σε όλες τις κοινωνικές δράσεις και τελικά ευθύνεται για την πλειοψηφία των κοινωνικών προβλημάτων. Εξάλλου, *η γνώση είναι δύναμη*. Η άγνοια είναι η αιτία κάθε αποτυχίας⁴. Η ειλικρίνεια και η ευθύτητα της καθαρής λογικής θα μας απαλλάξουν από τις βαριές συνέπειες που έχει η τρομοκρατία της άγνοιας.

⁴ Βάκων, *Meditationes sacrae* (1597, στα λατινικά *Scientia est Potentia*). Παραφράζοντας το ανωτέρω ο Μπέικον δηλώνει στις Παροιμίες (24:5) "*Ένας σοφός άνθρωπος έχει μεγάλη δύναμη, και ένας άνθρωπος της γνώσης αυξάνει την αντοχή*".

Ο Οιδίποδας αιώνιο σύμβολο της άγνοιας

Η άγνοια πάντοτε αποτελούσε το μεγάλο φόβο των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Οι μελέτες των αρχαίων κειμένων αποδεικνύουν τη μεγάλη ανησυχία για την αυταπάτη της ελευθερίας του ατόμου και την άγνοια γεγονότων που το περικλείουν. Φυσικά στις μυθολογικές αναφορές η άγνοια προσεγγίζεται από την θεώρηση της κοσμογονίας και την επέμβαση των θεών στα ανθρώπινα δρώμενα.

Χαρακτηριστικό πρόσωπο της ελληνικής μυθολογίας που ζούσε στην άγνοια ήταν ο Οιδίποδας. Ο οιδιπόδειος κύκλος δεν είναι ένα δόγμα της μοίρας, ούτε απλά ένα δράμα χαρακτήρων, μια ηθικολογική τραγωδία. Είναι δράμα αποκάλυψης⁵ η αποκαλυπτική δράση οδηγεί τον ήρωα να μάθει την αλήθεια για τον εαυτό του και συγχρόνως τον οδηγεί στην καταστροφή του⁵. Είναι το σύμβολο του ανθρώπου που αγωνίζεται με πάθος να βρει τα μυστικά της ζωής. Ο αιώνιος αναζητητής της αλήθειας που ξεκινά την περιπέτεια της εξόδου από τον αμέριμνο κόσμο της άγνοιας. Ο τραγικός σοφόκλειος ήρωας αποτελεί το συνώνυμο της άγνοιας, της έλλειψης γνώσης. Όλη του η ζωή ήταν εγκλωβισμένη μέσα στη αγνωσία. Ο τραγικός του γάμος, η πρωτότερη δολοφονία του πατέρα του, η απόκτηση παιδιών με τη μητέρα του, όλα δείχνουν την ποιητική αποτύπωση των συνεπειών της άγνοιας και το μυθολογικό φόβο των θνητών για το άγνωστο.

Ο μυθικός βασιλιάς της Θήβας χωρίς να γνωρίζει τη λαβδακίδικη καταγωγή του και μεγαλωμένος σε ένα εκτός αίματος οικογενειακό περιβάλλον, κατευθύνεται στο Μαντείο των Δελφών για να μάθει την αλήθεια. Συνεχίζοντας το ταξίδι του και αποφεύγοντας να γυρίσει στην υποτιθέμενη πατρίδα του, επιστρέφει χωρίς να το ξέρει στην αληθινή πατρίδα του. Στη διαδρομή δολοφονεί τον πατέρα του για ασήμαντη αφορμή εν αμύνη. Ο ήρωας που έμελλε να αλλάξει την πορεία της Θήβας, δε γνώριζε με ποιον συμπλέκονταν. Είναι όμως ο ίδιος ήρωας που κατορθώνει να λύσει το περίφημο αίνιγμα της σφίγγας που μέχρι τότε είχε οδηγήσει στο θάνατο τόσους νέους ανθρώπους. Λύνει το αίνιγμα για να καταστεί σύμβολο της σοφίας. Ως δώρο της εξόντωσης του τέρατος ήταν ο γάμος του με τη χήρα πια βασίλισσα και ο ενθρονισμός του στην πατρογονική του πόλη -που ακόμη εξακολουθούσε να μην το γνωρίζει. Ο σοφός βασιλιάς φαίνεται να ζούσε για χρόνια ευτυχισμένος -οικογενειακά και πολιτικά- μέχρι να πέσει λοιμός στη Θήβα, να μάθει την αλήθεια και να φτάσει η ολοκληρωτική του πτώση στα μάτια θεών και θνητών μέσα στους επόμενους αιώνες. Χλευάστηκε. Κατάντησε παράδειγμα προς αποφυγή για εκείνα που ενώ μπορούσε να ερμηνεύσει, επέλεξε να μην το κάνει. Προτίμησε να ζήσει στη δική του ερμηνεία των πραγμάτων, στην οπτασία που τον έκλεισαν οι θεοί χωρίς να προσπαθεί να ξεφύγει.

Ο Οιδίπους, που έγινε τύραννος χάριν της γνώσης του, θα χάσει την εξουσία του μόλις μάθει την αλήθεια. Η αλήθεια εμφανίζεται πλέον ως ασύμβατη με τη σοφία. Ο βασιλιάς είναι αδαής, άπορος· έχει πλήρη άγνοια με τον ίδιο βαθμό πληρότητας που είχε η γνώση της απάντησης στο αίνιγμα της Σφίγγας. Κι όμως αυτή του η απάντηση τον κατέστησε τον πλέον σοφό και τον οδήγησε στην αλαζονεία: ηύρηκεν ολομόναχος τη λύση και του αινίγματος και του χρησμού. Η άγνοια αυτή μέσω της γνώσης, δεν αντανάκλα απλά την αλαζονεία του, αλλά την ύπαρξη τόσων πληροφοριών που τελικά δεν μπόρεσε να τις αξιολογήσει κατάλληλα και να οδηγηθεί στα σωστά συμπεράσματα.

Είχε τις πληροφορίες που χρειαζόνταν ώστε σύντομα να αντιληφθεί το παρελθόν και το παρόν, αλλά προτίμησε να μείνει προσκολλημένος στο φαντασιακό που έπλασε για τις γνώσεις και την σοφία του. Είναι καταδικασμένος να ζει στο σκοτάδι της άγνοιας και του πόνου μέσα σ' έναν παράλογο και μυστηριώδη κόσμο, και παλεύοντας συνεχώς, να

⁵ W.Schadewaldt, Ο Οιδίπους Τύραννος του Σοφοκλή σε νέα ερμηνεία, 21, Hellas und Hesperien, 1956.

οδηγείται παρά τη θέλησή του στη μοιραία κατάληξη, την a priori καταδίκη του σε θάνατο, που τη γνωρίζει, αφού είναι το μόνο από τα όντα που έχει επίγνωση του θανάτου.

Η άγνοια όμως αυτή του Οιδίποδα ήταν η ρίζα όλων των κακών. Προσηλωμένος στη μορφή και στην ύλη ο ήρωας οδηγείται στις δικές του αυταπάτες. Όπως επισημαίνει ο Blum *η αναζήτηση της επίγνωσης – ενόρασης ήταν πάντα παράλληλη με την ευλογία της άγνοιας*. Αυτό αντανακλάται στην ταλαιπωρία του Οιδίποδα μεταξύ του γνωρίζω – δε γνωρίζω, μια αμφιταλάντευση η οποία παραπέμπει στην αμφιθυμία του. Η σύζευξη του ότι ο Οιδίποδας αντιπροσωπεύει ταυτόχρονα το μωρότερο και τον εξυπνότερο άνθρωπο, σηματοδοτείται στην επίλυση του αινίγματος της Σφίγγας: ο Οιδίποδας επιλύει μεν το αίνιγμα της ανθρώπινης ύπαρξης και αναδεικνύεται γνώστης και ανώτερος πνευματικά, αλλά αυτή η γνώση δεν είναι αφομοιωμένη για τον ίδιο του τον εαυτό. Μη έχοντας εσωτερικεύσει αυτή τη γνώση, είναι καταδικασμένος να υπόκειται στη μοίρα και στο αναπόφευκτο.

Οφείλουμε, έτσι, ερμηνεύοντας το Σοφοκλή, να επισημάνουμε ότι η οιδιπόδεια άγνοια ουδέποτε αποτέλεσε κάτι το θετικό για τον ποιητή. Δεν είναι προοπτική και στάση ζωής, αλλά αντίθετα αιτία για τραγικό τέλος, αφορμή και σύμβολο προκειμένου να διδάξει τη δύναμη της γνώσης και της κρίσης. Γιατί ο Οιδίποδας δεν αποτελεί ένα τυχαίο πρόσωπο που έπεσε στη θεϊκή δίνη της άγνοιας, αλλά το σύμβολο της σοφίας. Είναι εκείνος που γνώριζε όλες τις απαντήσεις της ανθρώπινης ύπαρξης, που είχε όλη τη σοφία να βρίσκει λύσεις κατατροπώνοντας τέρατα. Κι όμως ο σοφός άνθρωπος μέσα στον παραλογισμό της αλαζονείας του δεν ανακάλυψε το παιχνίδι των θεών. Και τούτο το ανακάλυψε πολύ μετά την ίδια τη μητέρα και σύζυγό του.

Έτσι, ο Οιδίποδας καθίσταται στη δραματική ποιητική γλώσσα το αιώνιο σύμβολο της ανειδημοσύνης που ενώ ζούσε μέσα σε ένα καταγισμό πληροφοριών, αρνούνταν να τις αξιολογήσει ορθολογικά. Η άγνοια τον οδήγησε πρόσκαιρα στην ευτυχία και την επιτυχία· τελικά τον έφερε στην καταστροφή, στον αιώνιο χλευασμό των θνητών. Τιμωρήθηκε από τα ίδια του τα χέρια για εκείνα που γίνονταν μπροστά του, για εκείνα που πληροφορούνταν, αλλά δεν μπορούσε να το κρίνει. Προτιμούσε να ζει μέσα στην άγνοια της αλαζονείας. Έσβησε το φως του, κατέστρεψε τα μάτια του επειδή δεν έβλεπαν όσα έπρεπε να δει.

Ένα κεντρικό σημείο στον Οιδίποδα του Σοφοκλή είναι το αίτημα του Τειρεσία προς τον ήρωα *μη ρωτάς*. Ο τυφλός και αμφίφυλος άνθρωπος, γνώριζε ότι η περιέργεια του Οιδίποδα θα προκαλούσε μια τρομακτική απάντηση την οποία ο βασιλιάς της Θήβας δεν περίμενε και δεν θα έπρεπε να ξέρει. Το ίδιο όμως το *μη ρωτάς* είναι η παρότρυνση που ακούμε και σήμερα για την ευτυχία που προκαλεί η άγνοια, το να ζει δηλαδή κανείς μέσα στην παραίτηση των απαντήσεων, αλλά όχι στα συμπεράσματα. Παραδόξως το "μη ρωτάς", είναι ο τρόπος ζωής μέσα στην ερώτηση. Στις μέρες μας, έχουμε φτάσει σε μια συνθήκη πολιτισμού κατά την οποία η συνειδητοποίηση έχει να κάνει με το αντικείμενο, αλλά όχι με το υποκείμενο. Το αντικείμενο, ελεύθερο από υποκειμενικότητα και μετακινούμενο από κάθε άμεση σχετικότητα στον ορίζοντα του, βρίσκεται σε άμεση αντίληψη.

Σχολείο: το οχυρό στη μάχη κατά της άγνοιας

Και φυσικά η άγνοια ενισχύεται τόσο από τη σκληρότητα του αδηφάγου εκπαιδευτικού μας συστήματος όσο και από πληθώρα άλλων παραγόντων. Οφείλουμε όμως να σημειώσουμε πρωταρχικά τις ευθύνες της ίδιας της Παιδείας. Όσο το ελληνικό σχολείο παραμένει εξετασιοκεντρικό και φορτώνει με στείρες γνώσεις τα παιδιά, τόσο η άγνοια θα θριαμβεύει. Και ενώ μοιάζει το εκπαιδευτικό σύστημα να χαρίζει αφειδώς γνώσεις στα παιδιά μας, αυτές μένουν ασύνδετες μεταξύ τους και αποσπασματικές χωρίς να μπορούν να γεννήσουν κριτική κρίση. Και ειδικά όταν στόχος μένουν οι πάσης φύσης εξετάσεις και η αναζήτηση του βαθμού ως ένδειξη κοινωνικής καταξίωσης, οι γνώσεις θα περιορίζονται στη σφαίρα της αγγαρείας, της βραχυπρόθεσμης αποστήθισης, θα εξοστρακίζονται στην έρημο της υποχρέωσης.

Κι ας σημειώσουμε παρενθετικά ότι το μέγα ζήτημα για το ελληνικό σχολείο δεν είναι αν θα γίνει απλά ολοήμερο, αλλά αν θα μπορέσει να επιτελέσει το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει: να εφοδιάσει τη νέα γενιά με όλες τις ικανότητες και δεξιότητες ώστε να μάθουν να αναζητούν μόνα τους, να *μάθουν πώς να μαθαίνουν μόνα τους*. Όσο οι επιστημονικές κατακτήσεις θα έρχονται με γεωμετρική πρόοδο και όσο ο καταγιγισμός των γνώσεων θα είναι θυελλώδης, τόσο η εκπαιδευτική λογική της απλής μεταφοράς στατικών γνώσεων κρίνεται ανεπαρκής για τον αυριανό πολίτη. Και τούτο επειδή ακριβώς οι γνώσεις που τώρα αποκτά, αύριο θα είναι ελλείψεις κι ίσως και οπισθοδρομικές.

Στόχος του σχολείου είναι να δημιουργήσει πολίτες που μόνοι τους θα έχουν την ικανότητα να προσαρμόζονται στα νέα κοινωνικά δεδομένα, που θα μπορούν να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες της μελλοντικής κοινότητας. Ο παρελθοντικός ρόλος του σχολείου που ετοίμαζε μαθητές για μία στατική κοινωνία έχει αλλάξει προ πολλού.

Καθώς κάθε νέα κοινωνία θέτει νέα ερωτήματα -ακόμα και σε στατικά ζητήματα, όπως η Ιστορία και τα Μαθηματικά ή η Φιλολογία-, καθώς κάθε κοινότητα έχει τη δική της ηθική οπτική για τα πράγματα του παρελθόντος και του παρόντος και το δικό της όραμα για το μέλλον, οι γνώσεις αυτές θα οδηγήσουν σε νέα οπισθοδρόμηση την αυριανή κοινωνία.

Έτσι, οι διαθεματικές εργασίες και η χρήση των νέων τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία καθίστανται αναγκαίες όσο ποτέ. Παράλληλα, πρέπει επιτέλους να εισαχθούν στο ελληνικό σχολείο πολλαπλά εγχειρίδια για το ίδιο μάθημα. Τα πολλά σχολικά βιβλία σε κάθε διδακτικό αντικείμενο θα επιτρέπουν στους μαθητές να αναπτύξουν την αφαιρετική τους ικανότητα και θα τους μάθουν να αφομοιώνουν μόνο την ουσιαστική γνώση αποφεύγοντας την αποστήθιση -και πώς θα μπορούσαν να αποστηθίσουν τρία και τέσσερα βιβλία; Κάθε μελέτη του μαθήματος θα είναι μία μικρή ερευνητική προσέγγιση και σύνδεση των αποσπασματικών γνώσεων. Και όταν οι αποκτηθείσες γνώσεις συνδεθούν μεταξύ τους μέσα από διαθεματικές προσεγγίσεις, τότε ουσιαστικά θα κάνουμε λόγο για πραγματική κριτική ικανότητα.

Άλλωστε, μέσα από τη μελέτη πολλών διαφορετικών βιβλίων και με τη συγγραφή εργασιών η νέα γενιά θα μπορεί να εντοπίζει τις διαφορές στις απόψεις και θα τις (συγ)κρίνει. Επιπρόσθετα, οι εργασίες και η μελέτη περισσότερων του ενός εγχειριδίων καλλιεργούν στα παιδιά την επιθυμία να αναζητούν πληροφορίες και να μην επαναπαύονται μόνο σε μία πηγή πληροφόρησης. Διδάσκονται βιωματικά να αναζητούν επιβεβαίωση στην πληροφορία, εκπαιδεύονται στην αμφισβήτηση και την αναζήτηση των βαθύτερων σχέσεων των πραγμάτων.

Την ίδια στιγμή είναι απαραίτητο να εκσυγχρονιστεί το σχολείο και στη χρήση των νέων τεχνολογικών μέσων. Δεν αρκεί μόνο να κάνουμε λόγο για διαθεματικότητα, τη στιγμή που έχουμε μαθητές που δε γνωρίζουν τον κυβερνοχώρο. Και βέβαια δεν αρκεί να παραδώσουμε στις μικρές τάξεις έναν φορητό υπολογιστή. Είναι ανάγκη να

μετασχηματίσουμε τη διδακτική πράξη. Τα πολλά συγγράμματα σε φορητούς υπολογιστές είναι το ένα μεγάλο βήμα. Τα νέα όμως σχολικά αυτά εγχειρίδια πρέπει να πλησιάζουν στην παιδική κι εφηβική αναλόγως ψυχολογία μέσα από τη ζωντάνια, τα χρώματα, τα σχέδια και τα δημιουργικά παιχνίδια που θα τα παροτρύνουν να μαθαίνουν και να δημιουργούν.

Γιατί πολλοί είναι εκείνοι που ξεχνάνε, όταν συζητούν για το σχολείο, την ανάγκη του παιχιδιού. Όλοι αναφέρονται στους νέους σαν να μην είναι παιδιά με τις δικές τους ψυχοκινητικές και ψυχοδημιουργικές ανάγκες. Όσο όμως η άγνοια θα συνδέεται με το σχολείο, τόσο θα είναι αναγκαίο τούτο το τελευταίο να είναι αγαπητό από τους μαθητές διαμορφώνοντας άτομα που να μπορούν να αναζητούν πληροφορίες/γνώσεις και να προσαρμόζονται στις μελλοντικές κοινωνίες.

Η σιγουριά στις ιδέες μας, ο εγωισμός των μελετών της νιότης, ο φόβος της αναζήτησης και ο κίνδυνος της ριζικής ανατροπής όσων πιστεύουμε συχνά αποτελούν τους βασικούς πυλώνες της άρνησής μας να κατανοήσουμε τι συμβαίνει γύρω μας. Μα το πνευματικό σκότος αναζητά μόνο συμμάχους ώστε να οδηγήσει στο συντηρητισμό και στην άρνηση.

Κοινωνική παιδεία: όπλο στις μάχες κατά τις άγνοιας

Κρίνουμε όμως λάθος τραγικό να περιορίζουμε το διάλογο για την άγνοια μόνο στο κακό εκπαιδευτικό σύστημα. Και τούτο διότι η παιδεία μπορεί να ετοιμάσει τους ανήλικους για το μέλλον, αλλά τι γίνεται με τις παρούσες ενήλικες γενιές; Πώς μπορούν να οπλιστούν οι πρεσβύτεροι των κοινωνιών μας, που είναι και οι πιο δυσκίνητοι γνωσιακά;

Αξίζει, λοιπόν, να σημειώσουμε ότι η πολύπλευρη παιδεία αποτελεί επένδυση στον ανθρώπινο κεφάλαιο. Ενώ η μόρφωση μοιάζει να είναι ακριβή κι αμφίβολη επένδυση που αργεί να φέρει αποτελέσματα, οφείλουμε να τονίσουμε ότι η παιδεία δεν μπορεί να οράται μέσα από τις οικονομίστικες τακτικές του νεοφιλευθερισμού. Δεν είναι ο αυτοσκοπός ενός μεταμοντέρνου συστήματος εκπαίδευσης που θέλει να διαλύσει την ολοκληρωμένη κρατική παροχή παιδείας κι επιστημονικής γνώσης. Δεν είναι μία μεταμοντέρνα ενίσχυση ή επιδότηση, αλλά μία κλασσική επένδυση στην ίδια την κοινωνία, στη συνοχή και την ανάπτυξή της.

Είναι μία επένδυση στην κριτική ικανότητα και τη γνωσιακή ευελιξία της μάζας, μία άμυνα απέναντι στην επίθεση της άγνοιας και των σοφιστειών ή της επιστημονικής και της πολιτιστικής υποκουλτούρας που κατά καιρούς εφοπλίζονται οι διάφοροι. Είναι η ευμετάβλητη και προσαρμοσμένη στις κοινωνικές ανάγκες, στις ανάγκες των καταναλωτών πληροφοριών, προκειμένου να την αξιοποιήσουν κατά το δοκούν.

Ως επιδίωξη πλέον της ικανότητας για επαγγελματικές δραστηριότητες ανανεώσιμες και μεταβλητές πρέπει να θεωρηθεί νέο θεμελιώδες δικαίωμα, με στόχο τη συμμετοχή του καθενός στην τεχνολογική εξέλιξη και την αποφυγή να γίνεται θύμα της⁶. Η δια βίου κατάρτιση στοχεύει στον Άνθρωπο και ενδυναμώνει το μορφωτικό επίπεδο της κοινωνίας, θέτει τις βασικές προϋποθέσεις για μία δημοκρατία ανοιχτή σε όλους, για μία δημοκρατία στην οποία δημιουργούνται τμήματα συμμετοχής των πολιτών συγκροτώντας, παράλληλα, και πυρήνες πολιτών με κοινές ανησυχίες⁷.

Η κοινωνική παιδεία, λοιπόν, δεν είναι υποχρεωμένη να εξαρτάται από τους κανόνες και τις ανάγκες της αγοράς. Οφείλει να χαράζει μία πορεία στοχεύοντας στο κοινωνικό γίγνεσθαι, ειδικά σε μία εποχή που οι εξελίξεις είναι ραγδαίες και η τεχνολογία με τη γνώση κινούνται και εξελίσσονται με ιλιγγιώδεις ταχύτητες. Άλλωστε, μία κοινωνία που δεν παρέχει στα μέλη της ίσες ευκαιρίες εκπαίδευσης και επαγγελματικής εξέλιξης είναι καταδικασμένη να ταλανίζεται από την έλλειψη ενότητας και ομοψυχίας. Οι κοινωνικοί διαχωρισμοί και οι κοινωνικές ανισότητες διασαλεύουν τη συνοχή της κοινότητας και καθιστούν επισφαλής την κοινωνική ανάπτυξη και την ευημερία⁸.

Ένας λόγος ακόμα που η συμβολή της είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη διασφάλιση της συνοχής στους κόλπους της τοπικής κοινότητας, είναι η συμμετοχή των μελών των προγραμμάτων στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Μια κοινωνία της οποίας τα μέλη χαρακτηρίζονται από την αδιαφορία για τις κοινωνικές εξελίξεις, αποστασιοποιούνται από την κοινωνική πραγματικότητα και περιορίζονται στο στενό πλαίσιο των ατομικών ενδιαφερόντων και δραστηριοτήτων τους, είναι καταδικασμένη να οδηγηθεί στην αποσύνθεσή⁹. Η διά βίου εκπαίδευση και κατάρτιση εισάγει το άτομο σε μία διαρκή

⁶ Ιωάννης Κουκιάδης, Η Επαπειλούμενη Συνταξιοδότηση του Σοσιαλισμού και η Προσδοκία ενός νέου Κοινωνικού Κράτους (<http://epimorfosi.pasok.gr/?p=98>).

⁷ Δήμος Χλωπτσιούδης, Τοπική Αυτοδιοίκηση, προοπτικές κοινωνικής ανάπτυξης και συνοχής, Θεσσαλονίκη 2010.

⁸ Γεώργιος Μάρδας, Ευθύμιος Βαλκάνος, Κοινωνική Πολιτική, Θεωρία και Πράξη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2005.

⁹ βλ. F. Susi, Η δια βίου παιδεία ως εκπαιδευτική πολιτιστική και πολιτική πραγματικότητα, εκδ. Νέα Παιδεία, Αθήνα 1997.

διαδικασία πληροφόρησης και απόκτησης δεξιοτήτων, η οποία προϋποθέτει την απρόσκοπτη και συνεχή δραστηριοποίησή του στο πλαίσιο της κοινωνίας που ζει.

Η ενίσχυση, λοιπόν, του μορφωτικού επιπέδου των ενηλίκων κρίνεται αναγκαία για την επιτυχή έκβαση του πολέμου κατά της άγνοιας. Σε κάθε περιοχή, σε κάθε δημοτικό διαμέρισμα είναι αναγκαίο οι επιστημονικοί φορείς της περιοχής να συνδράμουν τροφοδοτώντας τους πρεσβύτερους με γνώσεις και κρίσεις. Ακόμα και όπου δεν υπάρχουν συλλογικοί φορείς κρίνεται αναγκαία η δημιουργία τους με τις αρχές της αυτοοργάνωσης.

Τέτοιοι σύλλογοι θα μπορούσαν να προχωρήσουν υπό την αιγίδα των τοπικών αρχών στην έκδοση ειδικών ενημερωτικών εγχειριδίων για κάθε λογής θέματα -ιατρικές συμβουλές, κοινωνικά ζητήματα, παιδευτικά, για τον πολιτισμό, την Ιστορία, τον πολιτισμό- προς όφελος των πολιτών. Βέβαια με τον τρόπο αυτό εκτός από την ενημέρωση των πολιτών, επιτυγχάνεται και η αξιοποίηση του επιστημονικού δυναμικού κάθε περιοχής δίνοντας το έναυσμα να μελετήσουν και να παράγουν έρευνα προς όφελος του τόπου και των κατοίκων. Έτσι, δημιουργείται κι ένας αξιολογος όγκος βιβλίων και μελετών που θα στηρίζει την ενημέρωση μικρών και μεγάλων¹⁰. Και βέβαια, η δια βίου κατάρτιση δεν είναι μόνο μαθήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών και ξένων γλωσσών, αλλά οφείλει να απλώνεται σε γενικότερα αντικείμενα θεωρητικής κατεύθυνσης και τεχνικής κατάρτισης.

Η δια βίου εκπαίδευση, λοιπόν, συμβάλλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη του γνωστικού δυναμικού του ατόμου και διαλεκτικά του κοινωνικού συνόλου, δεδομένου ότι το άτομο βρίσκεται σε μία διαρκή διαδικασία απόκτησης γνώσεων και δεν αρκείται στο σύνολο των γνωστικών αποθεμάτων που απέκτησε κατά τη διάρκεια της βασικής του εκπαίδευσης. Η διεύρυνση των πνευματικών και γνωστικών οριζόντων του λαού, η ανάπτυξη της προσωπικής του αυτονομίας έναντι της άγνοιας και η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης επιτυγχάνονται σημαντικά με τη βοήθεια της κοινωνικής παιδείας¹¹.

Βέβαια, τόσο η ίδια η κοινωνική παιδεία όσο και η πνευματική δύναμη να μπορέσει κάποιος να ορθώσει το ηθικό του ανάστημα απέναντι στις επιθέσεις της άγνοιας, του φόβου και της μισαλλοδοξίας, εξαρτώνται ή έστω επηρεάζονται και από τον ελεύθερο χρόνο που διαθέτει. Όταν ο ελεύθερος χρόνος καταντά όνειρο απατηλό -ως απόρροια της ψευδαισθησης της ευμάρειας μέσα από τον καταναλωτισμό και την ανασφάλεια των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων- και όταν ο αρχικός καταμερισμός εργασιών και ο διαχωρισμός τους -σε πνευματικές και χειρωνακτικές- τον περιορίζουν ακόμα περισσότερο, τότε η συμμετοχή στην πληροφόρηση και στη μάχη κατά της άγνοιας γίνεται προνόμιο μόνο των λίγων ευκατάστατων στρωμάτων.

Ουσιαστικά, δηλαδή, τα εργατικά και τα κατώτερα μεσαία στρώματα αποκλείονται και η δυνατότητα προσφέρεται μόνο στους πλουσιότερους μεσοαστούς. Ο πάλαι ποτέ ελεύθερος χρόνος, ως μετωνυμία του ελεύθερου ανθρώπου, αυτός ο χρόνος που κάθε εργάτης της ζωής ήθελε να γίνει περισσότερος για τον εαυτό του και για τους άλλους, και τον καταλάβαινε ως δικαίωμα προς κατάκτηση, μέσα στα οργανωμένα αστικά κενά του αστικού μεταβολισμού, γίνεται κενός χρόνος, χρόνος περιφοράς και περιπλάνησης χωρίς σκοπό, που μπορεί απλώς να τον παρατείνει η αντοχή της τσέπης των περιφερομένων¹².

¹⁰ Δήμος Χλωπτσιούδης, Τοπική Αυτοδιοίκηση, προοπτικές κοινωνικής ανάπτυξης και συνοχής.

¹¹ Γ. Μάρδας, Ευ. Βαλκάνος.

¹² Βλ. Tere Vaden & Juha Suoranta, κοινωνικά μέσα και επίπεδα ελευθερίας (στην ηλεκτρονική σελίδα <http://www.re-public.gr/?p=254>).

Οι πνευματικοί άνθρωποι σύμμαχοι στη μάχη κατά της ανοησίας

Για την άγνοια δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ευθύνεται και η επιστημονική κοινότητα. Ευθύνεται γιατί δεν κατόρθωσε, όπως φάνηκε, να εκλαϊκεύσει τις επιστημονικές κατακτήσεις ώστε να γίνουν πράγματι κτήμα ενός ευρύτερου αναγνωστικού κοινού. Παρέμεινε εγκλωβισμένη στο εργαστήρι της, παράγοντας γνώση που αφέθηκε να σκονίζεται στα ράφια των βιβλιοθηκών. Δεν κατόρθωσε, άλλωστε, να πείσει για την αυτονόητη αναγκαιότητα προκειμένου η επιστήμη όπως διδάσκεται στο σχολείο να επικοινωνεί με τα κεκτημένα της ακαδημαϊκής έρευνας. Ας σημειώσουμε όμως ότι πνευματικοί άνθρωποι δεν είναι απλά οι επιστήμονες. Σε τούτους πρέπει να συμπεριλάβουμε και τους καλλιτέχνες και τους δασκάλους της δημόσιας κι όχι μόνο παιδείας.

Δυστυχώς, όμως η πλειονότητα των επιστημόνων δεν ταυτίζεται με το κοινό· ζει στους δικούς της πύργους ελεφαντοστού και περιφρονεί ή μειώνει τους ακαδημαϊκούς που με μέσα μαζικής ενημέρωσης ή με ξεχωριστές εκδόσεις εκλαϊκεύουν τις επιστημονικές κατακτήσεις, όχι μόνο κάνοντάς τις κτήσεις του ευρύτερου κοινού, αλλά δημιουργώντας τις απαραίτητες ερωτήσεις για την επόμενη γενιά επιστημόνων. Την ίδια όμως στιγμή, το πλατό κοινό, και οι νέοι βομβαρδιζόμενοι συνέχεια από τα μαζικά μέσα διασκέδασης και α-νόησης δε βρίσκουν από μόνοι τους την χαρά της προσπάθειας του να δοθεί απάντηση σε μια ερώτηση.

Οι ίδιοι οι επιστήμονες είναι υποχρεωμένοι ηθικά να ενημερώνουν τους πολίτες. Έχουν την κοινωνική ευθύνη να εκλαϊκεύουν τις ανακαλύψεις προκειμένου να καταφέρει η κοινωνία να εξελιχθεί κι όχι να οπισθοδρομεί. Οι λίγες αράδες σε έντυπα μέσα επικοινωνίας δεν καλύπτουν αυτήν την ανάγκη, αφού συχνά τέτοια ένθετα ή έντυπα περιορίζονται μόνο σε λίγους αναγνώστες. Οι πνευματικοί άνθρωποι είναι εκείνοι που έχουν την κοινωνική αποστολή να χρησιμοποιήσουν την άγνοια ως αφορμή για γνώση, για αναζήτηση, ως ευκαιρία για να δοθούν νέες απαντήσεις. Γιατί στο κάτω κάτω η άγνοια είναι που οδηγεί στην ανάγκη της γνώσης. Για να το πούμε αλλιώς, αν δεν δημιουργηθεί η ερώτηση, δε θα αναζητηθεί ποτέ η απάντηση! Ας τονίσουμε όμως και την ευθύνη της αποσπασματικής κατάρτισης. Η εξειδίκευση και η ταχύτητα των επιστημονικών κατακτήσεων δεν επιτρέπουν στον καθένα να παρακολουθεί τις εξελίξεις.

Καλό είναι όμως να αναλογιστούμε και το γεγονός ότι σήμερα πια σε σχέση με το παρελθόν έχουν αυξηθεί οι επαφές των επιστημόνων με το γενικό κοινό σε συγκεκριμένους χώρους μέσα από σεμινάρια και διαλέξεις. Ωστόσο, παρατηρείται συχνά μία αποσπασματικότητα των μεταφερόμενων πληροφοριών. Έτσι, τα θιγόμενα θέματα παρουσίασης δεν εξετάζονται από όλες τις επιστημονικές οπτικές κι ούτε ακόμα γίνονται αναφορές στις κοινωνικές διαστάσεις και στις επιπτώσεις των επιστημονικών ανακαλύψεων. Τόσο οι ομιλητές όσο και το κοινό προσλαμβάνουν την επιστήμη ως μια δραστηριότητα έξω από τα κοινωνικά δρώμενα. Ωστόσο, αναγκαία κρίνεται η ένταξη ενός θέματος στο κοινωνικό περιβάλλον, στο παρελθόν, το μέλλον, στο χρονικό συνεχές. Οι ομιλητές αντιλαμβάνονται πιο πολύ το ρόλο τους για να πληροφορήσουν και όχι να εκπαιδεύσουν. Και βέβαια ως εκπαίδευση εννοούμε τη διαδικασία του σκέπτεσθαι. Εξάλλου, αυτό από το οποίο πάσχουμε σήμερα δεν είναι η ίδια η πληροφορία που αφειδώς προσφέρεται από πάσης φύσης κέντρα ενημέρωσης, αλλά η κατανόηση της και η ένταξη της στο κοινωνικό, πολιτικό κι οικονομικό της περιβάλλον, ώστε να αποκτήσει πραγματικό νόημα η ύπαρξή της.

Και αξίζει, ωστόσο, να υπογραμμίσουμε ότι στις μέρες μας διατρέχουμε τον κίνδυνο να σκεφτούμε ότι ξέρουμε τα πάντα. Δεν έχουμε όμως ανάγκη απλά το θησαυροφυλάκιο της γνώσης, αλλά της ερώτησης. Χρειαζόμαστε κάτι που δε μας παρέχει έτοιμες απαντήσεις,

αλλά ερωτήσεις· κάτι που δε ρίχνει φως σε ήδη φωτισμένα γεγονότα, αλλά σε σκοτεινές, νοτισμένες γωνίες της άγνοιας. Οι απαντήσεις, άλλωστε, σήμερα είναι τόσο εύκολο να βρεθούν· λίγα "κλικ" ενός "ποντικιού", λίγα θροϊσματα σελίδων αρκούν για να δώσουμε απαντήσεις. Είναι όμως οι απαντήσεις τούτες αρκετές; Τις κατανοούμε στο προεπιβεβαιωμένο βάθος; Τις αντιλαμβανόμαστε ως αφορμή για νέα ερωτήματα και νέες έρευνες;

Και η άγνοια δεν είναι η αδυναμία απαντήσεων. Όσο προοδεύει η επιστήμη, γεννά όλο και περισσότερα ερωτήματα παρά τα απαντά. Γιατί όσο μεγαλώνουν τα βήματα που καλύπτει η ανθρώπινη σκέψη τόσο ανακαλύπτει ότι είναι πολύ μικρή για να καταγράψει όλες τις απαντήσεις. Απαντήσεις σε όλα τα ερωτήματα έχει μόνο η άγνοια. Η επιστήμη γεννά απορίες και προσπαθεί να τις απαντήσει, θέτει νέα ερωτήματα. Αν η γνώση, λοιπόν, δημιουργεί προβλήματα, τότε η άγνοια σίγουρα δεν τα λύνει¹³.

Η Άβυσσος μεταξύ του σημείου στο οποίο βρισκόμαστε και της "τέλειας γνώσης", φοβίζουν και απομακρύνουν τον άνθρωπο από τα πορίσματα και τις σκέψεις που θα έφερνε σαν αποτέλεσμα η συνεχώς επεκτεινόμενη γνώση. Η καταφυγή στην άγνοια είναι ένα επιχείρημα υπέρ ή κατά μίας πρότασης με βάση την έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων σε βάρος τους ή γι' αυτό. Εάν υπάρχουν θετικά στοιχεία για τη σύναψη, τότε βεβαίως έχουμε άλλους λόγους για την αποδοχή της, αλλά η έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων από μόνη της δεν είναι απόδειξη.

Και βέβαια οφείλουμε ακόμη να σημειώσουμε ότι άγνοια δεν είναι η αδυναμία απόδειξης μιας αλήθειας, ούτε η απουσία τεκμηρίωσης μιας θεωρίας που στηρίζεται σε λογικές υποθέσεις ή παρατηρήσεις. Άλλωστε, λογικό δεν είναι αυτό που το εθισμένο μάτι στην παρατήρηση του μικρόκοσμού μας αντιλαμβάνεται. Λογικό είναι εκείνο που στηρίζεται σε επιστημονικές αρχές, σε στατιστικές δομές που ξεπερνούν το μικροστό σύνολο ατόμων του άμεσου κοινωνικού μας περιβάλλοντος.

Ας μη λησμονούμε, επιπλέον, ότι δεν υπάρχει μία μοναδική κι αναλλοίωτη αλήθεια, ούτε και αντικειμενική γνώση. Και τούτο διότι η ρήση από μόνη της είναι ντετερμινιστική και δογματική. Η αλήθεια είναι ένας συνδυασμός απαντήσεων-ερωτήσεων, ηθικής κι ερμηνείας. Το γεγονός μπορεί να είναι ένα και να μην επιδέχεται αμφισβητήσεις φαινομενικά, αλλά καθώς το υποκείμενο θέτει τις δικές του ερωτήσεις για τα αίτια, τις συνέπειες, τις ερμηνείες κλπ, αυτομάτως η αλήθεια αλλάζει μορφή ανάλογα με την ποιότητα του φωτός που φεγγίζει το πρίσμα της. Κάθε εποχή θέτει τις δικές της ερωτήσεις που πηγάζουν από την οπτική των δικών της ερμηνειών και των δικών της αναζητήσεων. Σωστές ή λάθος οι οπτικές αυτές -δεν έχει σημασία- την προσεγγίζουν από διαφορετική σκοπιά. Εξάλλου, αυτό που μετράει δεν είναι το γεγονός αυτό καθαυτό ούτε η αλήθεια του, αλλά η ερμηνεία του. Αυτή είναι που υποχρεώνει το υποκείμενο να κρίνει, τον ακαδημαϊκό να ερευνήσει, να αμφιβάλει και να θέσει νέα προοδευτικά ερωτήματα.

Η αλήθεια -χωρίς να γίνεται κυριολεκτικά υποκειμενική- στην ουσία της ταυτίζεται με την υποκειμενική σκοπιά κι ερμηνεία του κρίνοντος. Το ίδιο όμως ισχύει και με την ηθική. Το ήθος πηγάζει από την κοινωνική πραγματικότητα που βιώνουμε. Οι συνήθειές μας είναι επίκτητες από το περιβάλλον και άρα κι η ηθική μας. Κάθε υποκείμενο βιώνει μία διαφορετική ηθική, έχει τη δική του καμπύλη ηθικής, αλλά κατά βάσει η τιμωρία ή ο σεβασμός και η αποδοχή των κοινωνικών ηθών και αρχών επηρεάζουν την ευρύτερη κοινωνική συμπεριφορά. Εξάλλου, η ηθική είναι διαφορετική από κοινωνία σε κοινωνία και από αιώνα σε αιώνα. Έτσι, οι επιστήμονες κάθε φορά κάτω από τα νέα -της κάθε εποχής- ρεύματα φιλοσοφικής κι ιδεολογικής απόχρωσης, θέτουν νέα ερωτήματα. Και φυσικά η υποκειμενικότητα αυτή της ηθικής και της προαναφερόμενης αλήθειας δεν

¹³ Isaac Asimov

μπορούν να θεωρηθούν κάτι κακό, αφού προάγει το διάλογο. έτσι, άλλωστε, καλλιεργείται η κρίση και απομακρύνεται η δογματικότητα στη θέαση ζητημάτων του παρόντος ή του παρελθόντος. Αυτή ακριβώς η υποκειμενικότητα είναι ένα όπλο στον πόλεμο κατά της άγνοιας.

Το Επιχείρημα από την Άγνοια (ο ισχυρισμός δηλαδή ότι μια πρόταση είναι ορθή επειδή δεν έχει αποδειχθεί ότι είναι λάθος, ή ότι είναι λάθος επειδή δεν έχει αποδειχθεί ορθή) είναι η έωλη στήριξη της αντεπισημονικής σκέψης, η φαντασιακή βεβαιότητα για την κατοχή αλήθειας. Η ισχύς μιας πρότασης όμως εξαρτάται από τα δεδομένα που τη στηρίζουν ή αντικρούουν, όχι από την έλλειψη στοιχείων για την *αντίθετη* ή *αντιφατική* της πρόταση.

Σαφώς πάντως οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι υπάρχουν και ατομικές ευθύνες στους ίδιους τους πολίτες. Κρίνεται όμως αποπροσανατολιστικό η άγνοια ως ευθύνη να μεταφέρεται στις πλάτες του απαιδέυτου λαού. Μένοντας στον τονισμό των ατομικών ευθυνών αποσιωπούμε -συνειδητά ή ασυνειδητά- τις ευθύνες των υπολοίπων. Η κούραση και η αδιαφορία απέναντι σε διαλέξεις ή επιστημονικά -εκλαϊκευμένα- συγγράμματα έχει να κάνει περισσότερο με τις ευθύνες των πνευματικών ανθρώπων που δεν προσπαθούν να διαμορφώσουν τη γλώσσα και τις μελέτες τους ώστε να είναι κατανοητά από την απαιδέυτη μάζα. Ρόλο σημαντικό, φυσικά, διαδραματίζουν και τα ενδιαφέροντα των λαϊκών μαζών, αλλά και σε τούτα το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης έχουν κι εκείνοι που τα διαμορφώνουν -είτε μέσα από τις τηλεοπτικές εναλλαγές στο βόθρο της υποκουλτούρας και της αποσπασματικότητας είτε μέσα την παιδευτική διαδικασία ενηλίκων κι ανηλίκων.

Η γνώση είναι μια διαδικασία διαμόρφωσης της ανθρώπινης ψυχής. Η γνώση επιτυγχάνεται με την έκθεση της ψυχής στο γνωστικό αντικείμενο. Το γνωστικό αντικείμενο εκπέμπει τη δομή του και η ψυχή απορροφά αυτή τη δομή όπως το ψυχρό σώμα απορροφά τη θερμότητα από ένα θερμό σώμα με το οποίο εφάπτεται. Μια ζώσα ψυχή είναι ευσταθής και η ευστάθειά της οφείλεται στην αρμονία της δομής της.

Η άγνοια στην πολιτική

Χαρακτηριστική για το ρόλο της άγνοιας είναι η στάση των λαϊκών μαζών απέναντι στα λαϊκίστικα προτάγματα των κομμάτων. Ο φανατισμός και η διασύνδεση με τις πατερναλιστικές-ρουσφετολογικές λογικές των κομμάτων από την μια και με τις λαϊκίστικες στάσεις των κομμάτων της διαμαρτυρίας που θέλουν να παίξουν ρόλο στο πολιτικό σύστημα είναι μερικά στοιχεία που αποδεικνύουν την πασιφανή σύνδεση της άγνοιας με την πολιτική. Και ας μην παραβλέψουμε το γεγονός ότι ο λαϊκισμός συνδέεται όχι μόνο με τον πατερναλισμό, αλλά και με την υποσχესιολογία και τις αντιδράσεις στο όνομα του λαού χωρίς καν τη συμμετοχή του τελευταίου. Γιατί, εξάλλου, η λαϊκότητα από το λαϊκισμό διαφέρουν ως προς τούτο: η λαϊκότητα σχετίζεται άμεσα με το λαό, εκφράζει τη συμμετοχή και τη στάση του, ενώ ο λαϊκισμός τοποθετείται εξ ονόματος του λαού χωρίς την παρουσία ή την άποψή του.

Συχνά μάλιστα -διαδραματίζοντας καταλυτικό ρόλο- ο λαϊκισμός έρχεται να υποκαταστήσει τις ίδιες τις θέσεις, τις προτάσεις. Προτάσεις που κατευθύνονται όχι από την επιθυμία του ίδιου του πλήθους, αλλά από το τάχα καλό του λαού χωρίς εκείνος να επιτρέπεται να εκφραστεί. Ενίοτε, βέβαια, ειδικά στην περίπτωση της άκρας δεξιάς, τα προτάγματά της θέλουν το λαό να αποφασίζει με δημοψηφίσματα μέσα από ένα αντιφατικό μείγμα αρχών και ετερόκλητων πολιτικών θέσεων με επίκεντρο όχι το άτομο, αλλά το λαό ως συλλογικό οργανισμό. Τα ακροδεξιά κομματικά μορφώματα, εξάλλου, υπερασπίζονται ένα μείγμα αξιών οξύμωρης έμπνευσης όπως ο αντικρατισμός, η αποφασιοκρατία και η δημοψηφισματικότητα, η επίκληση στο λαό και ο καισαρισμός, η υπαγωγή στη συνταγματική τάξη και ο αντικοινοβουλευτισμός, η αντισυστημικότητα και ο αντικομματισμός, το πολιτικό κατεστημένο (συνομοσιολογία, αντικρατισμός) και η πατρίδα, το έθνος, ο λαός -αλλά όχι ο πολίτης ως αυτόνομη μονάδα¹⁴.

Παρατηρούμε, όμως, έτσι ότι η άγνοια και η αδυναμία αποκωδικοποίησης της φυσιολογίας του λαϊκισμού, η αυθόρμητη φρασεολογία σε συνδυασμό με την κινδυνολογία, την επίκληση του πατριωτισμού ή του λαϊκού συμφέροντος, συντελούν στον αποπροσανατολισμό και τη χειραγώγηση. Η επιστημονική υποκουλτούρα και η επίκληση από μέρους των κομμάτων τεκμηρίων αμφιβόλου ποιότητας -συχνά καθυστερεί η απόδειξη της αστάθειάς τους- συγχέουν τον πολίτη. Στην ίδια λογική και η επίκληση στο συναίσθημα που συχνά βρίθκει ανακολουθιών και σοφιστειών, πείθει το φανατισμένο πολίτη που αγνοεί τις περιπλοκές του διαλόγου. Έτσι, η ελλιπής μόρφωση δυσκολεύει την αποκρυπτογράφηση των πολιτικών μηνυμάτων που οχυρώνονται πίσω από τον απομονωτισμό ή τον κοσμοπολιτισμό, πίσω από το εθνικιστικό παραλήρημα και τις πατριωτικές ιαχές.

Και όσο τα κόμματα των μεσαίων ιδεολογικών σχηματικά τοποθετήσεων λειτουργούν συναινετικά και προάγουν αλλαγές -θετικές ή αρνητικές μάς είναι αδιάφορο εδώ- τόσο η άγνοια όσο και ο φόβος στρέφουν τους πολίτες σε θέσεις κατά της κοινωνικής συνοχής και ενάντια στην κοινωνική ανάπτυξη. Και τούτο, διότι το συναινετικά κόμματα δε φροντίζουν για την αντιμετώπιση της άγνοιας που λειτουργεί ως συνεκτικός δεσμός της αντικοινωνικής αντίδρασης.

Καθώς η μεταπολεμική άκρα δεξιά και τα κομματικά της μορφώματα διαθέτουν χαρακτηριστικά πολύπλοκης αληθειας, το μείγμα της έχει υλικά που εντοπίζονται σε διάφορες περιοχές του ιδεολογικού άξονα αριστεράς-δεξιάς. Αυτή η δύσκολη μάλιστα ανίχνευση συμπληρώνει την πολιτική άγνοια των πολιτών, που πέφτουν θύματα της των συντηρητικών κραυγών προσέλκυσης εκλογικής πελατείας. Η μεταφασιστική άκρα δεξιά

¹⁴ Βασιλική Γεωργιάδου, η ακροδεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2008.

έχει μεν την αφετηρία στην άκρη του ιδεολογικού άξονα, αλλά δεν περιχαρακώνεται μόνο στο χώρο αυτό. Περιπλανάται ευκαιριακά σε διάφορες θέσεις κάνοντας ακόμα πιο δύσκολο τον εντοπισμό των ακροτήτων.

Τα στοιχεία του φιλελευθερισμού, του κεϋνσιανισμού και του μεταϋλισμού που εντοπίζονται εύκολα στο σώμα της, αναμειγνύονται με γνωρίσματα αντιπλουραλισμού, κρατικού πατερναλισμού, κοινωνικού αυταρχισμού και εθνικο-πολιτισμικού μονισμού. Αυτές ακριβώς οι αναμειξεις είναι που συγχέουν τους πολίτες. Δεν είναι πια τόσο ξεκάθαρα τα όρια και κατά συνέπεια η απειλή για την κοινωνική συνοχή, όπως οι αλλοτινές φασιστικές τάσεις της.

Ωστόσο, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε και την προσωπική αδυναμία του ατόμου να αλλάξει τη ζωή του. Η τάση αυτή που είναι τόσο ισχυρή στις νεότερες ηλικίες, λειτουργεί αποτρεπτικά για τους πρεσβύτερους. Ο φόβος για το άγνωστο μέλλον, για την επικινδυνότητα της αλλαγής σε αλληλεπίδραση με την επαρχιώτικη λογική ενός συνδρόμου κατωτερότητας, σφραγίζουν τις πύλες του ονείρου για κάτι καλύτερο. Η ίδια η άγνοια τρώει τα οράματα στο ταξίδι για το φόβο.

Είναι όμως αναγκαίο να σημειώσουμε ότι η άγνοια στηριζόμενη στο φόβο και την αμάθεια οδηγεί στην υιοθέτηση ακροδεξιών θέσεων χωρίς τη διαμεσολάβηση των ακροδεξιών κομμάτων. Οι επιστημονικές σοφιστείες και οι παραλογισμοί στις ερμηνείες φαινομένων ή συμβάντων, ο φόβος της αλλαγής και της διάσπασης της κοινωνικής συνοχής με την παροντική της διαστρωμάτωση, οδηγούν μεγάλο μέρος του λαού κάθε κομματικής απόχρωσης σε ακραίες στάσεις. Είναι τα ίδια ελατήρια που συντηρητικοποιούν τον αμαθή πληθυσμό, τους πολίτες που άκριτα επαναπαύονται στις ληφθείσες πληροφορίες. Τούτη όμως η -"εκ γένεσης"- συντηρητικοποίηση γεννά και τα στερεότυπα και τις ολοκληρωτικές στάσεις.

Ο καταγιγισμός πληροφοριών συμπολεμιστής της άγνοιας

Παράλληλα, όμως, φαντάζει λογική η αποδοχή πως η συνείδηση του φωτισμένου ανθρώπου, του ανθρώπου που ες αεί αναζητά, θα αφομοιώσει στην επαφή της την όποια αρμονία μπορεί να εναρμονίσει με τη δική της την προερχόμενη από το γνωστικό αντικείμενο. Πώς όμως έρχεται η ψυχή μας σε επαφή με το γνωστικό αντικείμενο; Πέρα από τη ζωντανή επαφή με τον κόσμο της καθημερινότητας, που αποτελεί το σημαντικότερο πεδίο γνωστικών αντικειμένων, σήμερα έχουμε και μια σειρά μέσων που μεταφέρουν πληθώρα γνωστικών αντικειμένων κοντά μας. Πάνω απ' όλα τα μέσα πληροφόρησης παραμένει η άμεση επαφή με το προς γνώση αντικείμενο.

Ωστόσο, σήμερα η καθημερινότητα δεν αποτελεί τη μόνη πηγή γνώσης και πληροφόρησης. Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών έφερε την καθημερινότητα όλου του πλανήτη μέσα στο σαλόνι και το γραφείο μας. Δίπλα στη βιωματική παρατήρηση, λοιπόν, ξεδιπλώνονται και τα πάσης φύσης μέσα επικοινωνίας ως πηγή γνώσης. Και, βέβαια, για το σύγχρονο σκοταδισμό ευθύνες έχουν και τα παραδοσιακά ΜΜΕ, στα οποία στηρίζουν την πληροφόρησή τους ενήλικες κι ανήλικοι.

Η σύγχρονη υπερπληροφόρηση υποκόμπουσα σε έναν ιδιότυπο καταναλωτισμό έχει ξεπεράσει τα όρια. Στο μεταμοντέρνο πα οικοδόμημά μας ο καταναλωτισμός και ο πληθωρισμός ως ιδεολογήματα αγγίζουν και την πληροφορία · συμπαρασύρουν -με άλλους προαναφερόμενους παράγοντες- στην άγνοια και την ημιμάθεια.

Η υπερκατανάλωση είναι πρωτίστως θέμα συνείδησης της ύπαρξής μας και του ρόλου μας στην κοινωνία. Πολίτες με συμμετοχή στα κοινά, εργαζόμενοι που θα θέλουν να αναπτυχθούν οι ίδιοι και να προσφέρουν στην κοινωνία, θα δούμε ότι ξεφεύγουν από τα ατομοκεντρικά καταναλωτικά πρότυπα της κοινωνικής επίδειξης. Στην καταναλωτική μπανιέρα ξεπλένουμε τα ονειράτα της επίδειξης και φρεσκάρουμε το φαντασιακό της δημοκρατικής κοινωνίας της ατομικής κανιβαλικής και μητροκτόνας ανάδειξής μας. Ο δε καταναλωτικός παραλογισμός της κοινωνίας μας έγκειται όμως στον ίδιο τον ατομισμό¹⁵. Γιατί τι άλλο πράττει ο καταναλωτής που λειτουργεί επιδειξιμανώς ατομικιστικά; Και ο παραλογισμός της άγνοιας συνεχίζεται αν σκεφτούμε απλά την αντίφαση που υπάρχει ανάμεσα στις οικολογικές-αντικαταναλωτικές ιαχές και τη *δημοκρατική* οικονομία, την παραγωγή δηλαδή της αγοράς (που θα μαράζωνε αν σταματούσαν οι αγορές) και το κλείσιμο τραπεζών (αν μειώνονταν ο δανεισμός).

Πώς άραγε φαντάζει σήμερα στην εποχή της υπερκατανάλωσης πληροφοριών το ερώτημα του Καστοριάδη: πόσο καιρό ακόμα η ανθρωπότητα θα κατατρώχεται από τις ματαιότητες και τις ψευδαισθήσεις που ονομάζουμε εμπορεύματα¹⁶; Γιατί τελικά οι πληροφορίες έχουν καταλήξει να είναι και τούτες προϊόντα προς πώληση. Και τα προϊόντα-πληροφορίες ενισχύουν την ψευδαισθήση της ελευθερίας. Η κατανάλωση γίνεται έτσι η εξωραϊσμένη απάτη της ολιγαρχίας (που ελέγχει και τα μέσα πληροφόρησης που διαμορφώνουν τη μόδα και προβάλλουν την αγορά αποπροσανατολιστικά)¹⁷.

Η τεχνολογία της σύγχρονης εποχής υπνωτίζει και σαγηνεύει μέσα από την ψευδαισθήση της ικανότητάς μας να πληροφορούμαστε ότι συμβαίνει γύρω μας. Ωστόσο, ο κόσμος της τεχνολογίας και τούτος κρύβει την καταναλωτική του χειραγώγηση. Η αποσπασματικότητα και η ευκαιριακή παρουσίαση των πληροφοριών αντί να λειτουργούν θετικά και να ενημερώνουν, τελικά συσκοτίζουν περισσότερο το νου και ενισχύουν την αμάθεια. Και τούτη η άγνοια έρχεται να προστεθεί απέναντι στην ημιμάθεια

¹⁵ Δήμος Χλωπτσιούδης, Η δημαγωγία της δημοκρατίας, εκδ. Συνείδηση, Θεσσαλονίκη 2009.

¹⁶ Κορνήλιος Καστοριάδης, *η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999.

¹⁷ Δήμος Χλωπτσιούδης, Η δημαγωγία της δημοκρατίας.

δημοσιογράφων και παρουσιαστών. Ακόμα και τα ειδικά έντυπα αφιερώματα συχνά μένουν πίσω στις εξελίξεις και μεταφέρουν με λανθασμένο τρόπο την όποια ενημέρωση. Ομοίως και οι επιστημονικές τηλεοπτικές εκπομπές και οι ταινίες τεκμηρίωσης -που έχουν εμπορευματοποιηθεί τόσο πολύ- συχνότατα καταγράφουν με αποσπασματικότητα τις επιστημονικές εξελίξεις.

Ας μη λησμονούμε όμως ότι σύμμαχοι της αμάθειας είναι και τα πάσης φύσης πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα που θέλουν να χειραγωγήσουν μέρος του λαού. Κομματικοί μηχανισμοί ακραίων θέσεων, Εκκλησία και συντεχνίες είναι μερικοί μόνο φορείς που για λόγους επιβίωσης κι επέκτασης της δύναμής τους χρησιμοποιούν την πνευματική ανικανότητα ή την καλλιέργουν. Ο λόγος που υπάρχει τόσο πολύ άγνοια είναι ότι αυτοί που την έχουν ανυπομονούν να τη μοιραστούν ¹⁸.

Μέσα από δογματικές προσεγγίσεις -της τάχα μοναδικής αλήθειας- επιδιώκουν την απομάκρυνση των οπαδών τους από την αναζήτηση επιστημονικών πληροφοριών και σβήνουν τη δίψα για ερωτήσεις. Μα η αλήθεια δεν είναι απλά ένα σχήμα γεωμετρικό που εξετάζεται σε μία διαδιάσταση οπτική· η αλήθεια είναι η διαθλασμένη εικόνα φωτός που ξεπηδά μέσα από ένα πολυεδρικό πρίσμα· αλήθεια είναι εκείνο το φως που εμφανίζονται όταν αρχίζουμε να αναρωτιόμαστε πέρα από σχηματικές αντιλήψεις, πέρα από γραμμικές -δυσιαδικής μορφής- αναπαραστάσεις. Και όσο περισσότεροι κοιτούν το πρίσμα, τόσο περισσότερο φωτίζεται η αλήθεια μέσα από το διάλογο. Αλλά και ο διάλογος απαιτεί γνώση.

Η δε συχνή προβολή τους στις τηλεοπτικές οθόνες και η πιο πρόσφατη διαδικτυακή τους επίθεση πληροφόρησης οδηγούν σε σύγχυση. Τα μέσα με τον τρόπο που τους μεταχειρίζονται αντί να ενισχύουν το δημοκρατικό διάλογο, τελικά ενισχύουν το σκοταδισμό. Γιατί οι ακραίες θέσεις, ο ρατσισμός, η σοφιστεία και η μισαλλοδοξία βρίσκουν γόνιμο έδαφος μέσα από τον πλουραλισμό. Και φυσικά δεν είναι η δημοκρατία που ευθύνεται για την προώθηση των αντικοινωνικών ιδεών, αλλά η μεταχείριση που τα τηλεοπτικά μέσα τους επιφυλάσσουν.

Η μετανεωτερική αντίληψη για την πληροφόρηση επιτρέπει την προβολή κάθε άποψης χωρίς να κρίνεται εκ των προτέρων ο κοινωνικός της ρόλος. Η σύγχρονη κατανάλωση όλων και περισσότερων πληροφοριών είναι το νέο δόγμα των μέσων επικοινωνίας που αναζητούν έναν ακόμα λόγο επιβεβαίωσης της ύπαρξής τους. Μα τούτα οδηγούν σε μία καινοφανή υπερπληθώρα ειδήσεων, σε ένα καταιγισμό πληροφοριών που τελικά οδηγεί σε ακατάσχετη αιμορραγία σκέψης και κρίσης.

Κι ας μη λησμονούμε και όλο εκείνον τον κίτρινο βόθρο που περιβάλλει τη δημοσιογραφική πληροφόρηση. Ειδήσεις που υπό το ψευδές επιχείρημα ότι το κοινό αναζητά "πικάντικες" ειδήσεις, αποπροσανατολίζουν και φυλακίζουν τους πολίτες στα γυάλινα τοιχώματα της άγνοιας. Αφειδώς, λοιπόν, σπαταλάται πολύτιμος ο τηλεοπτικός χρόνος της "φτωχής" μεσημβρινής και πρωινής ζώνης σε ανούσιες πληροφορίες, που επιβάλλουν στους πολίτες να απεμπολήσουν κάθε δικαίωμα στην ουσιαστική γνώση και την ελεύθερη σκέψη.

¹⁸ Frank A. Clark (Αμερικανός δικηγόρος και πολιτικός,

Επιλογικά,

η μάχη της επιστήμης εναντίον της άγνοιας δε λαμβάνει χώρα σε κάποιο τοπίο. Είναι το ίδιο πανάρχαιο πεδίο συγκρούσεων όπου από την αρχαιότητα ακόμα συγκρούονταν η ελεύθερη και η κριτική σκέψη με τη μισαλλοδοξία, τη δεισιδαιμονία και τον παραλογισμό. Σήμερα όμως παρατηρείται το οξύμωρο να χάνει στις μάχες η λογική σκέψη, ενώ πια έχει τόσα όπλα στη διάθεσή της και τόσους συμμάχους. Ο σκοταδισμός αντί να ηττάται από την υπεροπλία της επιστήμης και των νέων τεχνολογικών μέσων, επικρατεί στο πολεμικό πεδίο.

Ο καινοφανής για τον ΚΑ' αιώνα αναλφαβητισμός και οι ποικίλες ρητορείες φυλακίζουν την κρίση, εκτελούν την αμφισβήτηση που προσπαθεί να στηρίξει την Αντίσταση. Σαν κουκουλοφόροι καταδότες διάφοροι εκφραστές -δημοσιογραφικοί, πολιτικοί και άλλοι- προπαγανδίζουν την Κατοχή που μας επιβάλλει η άγνοια. Παύουν κάθε δημιουργική σκέψη, απειλούν κάθε λογική θέση.

Και σε αυτό τον πόλεμο τελικά πρέπει να ριχτούμε όλοι. Γιατί η Απελευθέρωση της σκέψης δεν είναι θέμα ατομικό. Ο μετανεωτερικός ατομισμός είναι το άλλοθι της επανάπαυσης και της ελιτίστικης κριτικής των ελεύθερα σκεπτόμενων ανθρώπων σε βάρος των αγνοουμένων στα πεδία των μαχών. Η Ανεξαρτησία του πνεύματος είναι θέμα συλλογικό. Ταυτίζεται με την πρόοδο της κοινωνίας, με την ανάπτυξή της και τη συνοχή της.

Στη φυσική συμπεριφορά όλων των έμβιων όντων συναντάμε την αρχή της ομοιότητας, της ικανότητας του οργανισμού να διατηρεί την ευστάθεια ανάμεσα στα στοιχεία που τον αποτελούν. Στη φύση υπάρχουν αναρίθμητα παραδείγματα ομοιότητας. Είναι τόσο απαραίτητες για τη διατήρηση της ζωής που δύσκολα μπορούμε να φανταστούμε την καταγωγή της ζωής δίχως την ταυτόχρονη "εφεύρεση" του ρυθμιστικού αυτού κυκλώματος¹⁹. Αυτή την ομοιότητα οφείλουμε να εντοπίσουμε κι εμείς προκειμένου να ξεπεράσουμε την ανισορροπία της άγνοιας, τις επιθέσεις του πνευματικού σκότους. Αλλιώς, απειλείται όχι μόνο η κοινωνική ανάπτυξη, αλλά ουσιαστικά ο ανθρώπινος πολιτισμός.

Μα άγνοια δε σημαίνει μόνο αμάθεια. Είναι στάση ζωής, συχνά κατ' επιλογή για όσα γίνονται γύρω μας. Είναι μια άλλη μετανεωτερική ιδιομορφία του δυτικού πολιτισμού. Ως στοιχείο αγωγής ανιχνεύεται στην οικολογική-περιβαλλοντική μας συμπεριφορά, διερευνάται στην απομάκρυνση από τη συλλογική δράση, από τη δημόσια ζωή, εξιχνιάζεται στον ατομικισμό και τον ωχαδερφισμό. Συχνά βλέπουμε να προτιμάται από την αναζήτηση προσφέροντας έτσι ένα εγωιστικό άλλοθι απέναντι στις επιλογές μας.

Η ερήμωση του φυσικού περιβάλλοντος καταστρέφει όχι μόνο τον εξωτερικό κόσμο, αλλά και κάθε σεβασμό του ανθρώπου για την ομορφιά. Είναι μία συνειδητή επιλογή υπό το πέπλο της άγνοιας που συνέρχεται με την αδιαφορία για το μέλλον και τη φύση. Αυτή όμως η επιλεγόμενη άγνοια προσφέρει ευκαιρίες απάρνησης των προσωπικών ευθυνών και επίρριψης ευθυνών σε άλλους. Κι όμως η καταστροφή επήλθε. Η δε υπερπληθώρα πληροφοριών πέρα από τα όρια αφομοίωσης επιφέρει την άγνοια. Προτιμάται η μη-κρίση από την κρίση γιατί είναι βολικότερη, πιο ξεκούραστη.

Η άγνοια είναι σαν τη Λερναία Ύδρα· με νέες πληροφορίες να ξεφυτρώνουν κάθε φορά που κατανοούμε μία. Ένας Ηρακλής της κρίσης χρειάζεται για να τιθασεύσει αυτό το τέρας, για να το σκοτώσει. Αλλά το τέρας το δημιούργησαν οι θεοί για να ταλαιπωρεί τους θνητούς, για να δοξαστεί η αθανασία της γνώσης. Ο άθλος έδωσε την αφορμή να μείνει στην αιωνιότητα το όνομα της κρίσης, όχι γιατί νίκησε, αλλά επειδή συνέχισε τους άθλους στη μάχη της άγνοιας και της κρίσης. Άλλωστε, ο δικός μας Ηρακλής επέλεξε το δύσκολο

¹⁹ Κόνραντ Λορεντς, Τα 8 θανάσιμα αμαρτήματα του πολιτισμού μας, εκδ. Θυμάρι, Αθήνα 1978.

δρόμο της Αυτόνομης Σκέψης και της Αρετής. Είχε το κουράγιο τη μοναχική να βαδίζει στο τεντωμένο σκοινί, να βαδίζει στο δύσβατο μονοπάτι της εποποιίας της καθημερινότητας, να ζυγιάσει το βλέμμα της ανοησίας της Λερναίας Ύδρας.

Η άγνοια ήταν η ρίζα όλων των κακών για τον Οιδίποδα. Δε γνώριζε την αληθινή καταγωγή του, δε γνώριζε τη μητέρα του ούτε τον πατέρα που δολοφονεί κατά λάθος. Κανείς δεν ενδιαφέρθηκε τόσα χρόνια να τον βγάλει από την άγνοιά του. Και όταν οι θεοί άρχισαν να στέλλουν οιωνούς, όταν οι πληροφορίες που συνέθεταν το πάζλ της πλάνης στην οποία ζούσε τόσα χρόνια ο ήρωας άρχισαν να καταφτάνουν, ο βασιλιάς δεν τα έβλεπε. Η κρίση του είχε κλειδωθεί στις γνώσεις που αποκόμισε κάποτε.

Μιλώντας για τον εαυτό του ο Οιδίπους δείχνει αυτοπεποίθηση και θέλει να εμπνεύσει εμπιστοσύνη στους άλλους για την ικανότητά του να λύσει το πρόβλημα που τους απασχολεί. Η σοφία του, που τον έφερε στο θρόνο, η ικανότητά του να βρίσκει λύσεις προκαλούν όμως το φθόνο των θεών.

Στον "Οιδίποδα Τύραννο" του Σοφοκλή βλέπουμε την άγνοια του ανθρώπου στην κατανόηση όλων των παραμέτρων που συνθέτουν την αρμονία του κόσμου. Ο Οιδίπους χωρίς να το ξέρει και κυρίως χωρίς να το θέλει σκότωσε τον πατέρα του τον Λαίο και παντρεύτηκε την μητέρα του Ιοκάστη και έκανε μαζί της τέσσερα παιδιά. Με τις πράξεις του αυτές ο άνθρωπος, διαμέσου του Οιδίποδα, ομολόγησε ότι με την άγνοιά του διατάραξε την ισορροπία του κόσμου.

Ο Οιδίποδας ζώντας στο φανταστικό του κόσμο δεν καταλαβαίνει τα λόγια του Τειρεσία. Στην πορεία του μύθου όταν ο Οιδίπους βρίσκεται μπροστά στην αποκάλυψη της πραγματικότητας σχετικά με την πατροκτονία που διέπραξε και την αιμομικτική σχέση με τη μητέρα του, δεν επικαλέσθηκε ελαφρυντικά για την άγνοιά του. Η παραδοχή της ενοχής του γίνεται εμπράκτως και αυτοβούλως με την δική του τύφλωση.

Ο Οιδίποδας με την τύφλωσή του παλινδρομεί τη λησμονημένη κοινή ετυμολογία του οράω: βλέπω και του οίδα: γνωρίζω από το παλαιό ρήμα είδω, που κάποτε σήμαινε και τα δύο μαζί. Ο Οιδίπους καταργώντας την όρασή του, καταργεί στην ουσία (και τιμωρεί) τον νου του, που αποδείχτηκε ανάξιος της γνώσης. Η κάθαρση εδώ είναι ένα γνωστικό, όχι συγκινησιακό γεγονός: Ο Οιδίποδας είναι ένας αυτόχειρας της γνώσης. Στον "Οιδίποδα Τύραννο" συναινούμε στο θεμελιώδες αξίωμα του Σοφοκλή ότι το ον είναι, μόνον εάν γνωρίζει τι είναι²⁰.

Ο ίδιος προχωρεί στην αυτοτιμωρία του για να αποκατασταθεί η απαραβίαστη ιερότητα του κόσμου, ο ίδιος επιβάλλει τη νέμεσιν των θεών μπροστά στην ύβριν της άγνοιάς του. Με την πράξη του τούτη οδηγείται στην γνώση, στην αποκάλυψη της τύφλωσης στην οποία ζούσε τόσα χρόνια.

²⁰ Γιώργος Χειμωνάς: Σημειώσεις για την τραγωδία, στο βιβλίο "Ποιόν φοβάται η Βιρτζίνια Γουλφ", Εκδ. Καστανιώτη, 1995, σ. 131-132

η άγνοια οδηγεί στο φόβο και τη μισαλλοδοξία

Η άγνοια κλειδώνει την κρίση σε επικίνδυνες και δογματικές ατραπούς. Κι ως μην ξεχνάμε ότι σε τελική ανάλυση ο φανατισμός είναι η πεποίθηση της άγνοιας. Ο φανατισμός είναι ο μόνος τρόπος έκφρασης ανθρώπων που δεν αναπτύσσουν λογικά στηριγμένα επιχειρήματα και εκτονώνουν, στην ουσία, τις φοβίες και τις ανασφάλειες που καλλιεργεί η ύπνωση της λογικής σκέψης στο βιωμό της αφοσίωσης στη μαλθακότητα της εύκολης ζωής, του εύκολου πλουτισμού με αμφίβολης αξίας υλικά αγαθά και ευκολίες που αλλοτριώνουν την ψυχή και το νου.

Η ομίχλη αυτή της σκέψης οδηγεί εν τέλει στη χειραγώγηση. Και βεβαίως όλα τούτα στρέφονται κατά της ίδιας της δημοκρατίας και της συμμετοχικής διαδικασίας, κατά των Θεσμών, κατά του κοινωνικού βίου. Προδηγεί την κοινωνία και επιβάλλει μια δικτατορία σκοταδισμού.

Η καταφυγή στην άγνοια είναι ένα επιχείρημα υπέρ ή κατά μίας πρότασης με βάση την έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων σε βάρος τους ή γι' αυτό. Εάν υπάρχουν θετικά στοιχεία για τη σύναψη, τότε βεβαίως έχουμε άλλους λόγους για την αποδοχή της, αλλά η έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων από μόνη της δεν είναι απόδειξη.

Ο λόγος που υπάρχει τόσο πολύ άγνοια είναι ότι αυτοί που την έχουν ανυπομονούν να τη μοιραστούν. Μέσα από δογματικές προσεγγίσεις -της τάχα μοναδικής αλήθειας- επιδιώκουν την απομάκρυνση των σπαδιών τους από την αναζήτηση επιστημονικών πληροφοριών και σβήνουν τη δίψα για ερωτήσεις. Μα η αλήθεια δεν είναι απλά ένα σχήμα γεωμετρικό που εξετάζεται σε μία διάσταση οπτική· η αλήθεια είναι η διαθλασμένη εικόνα φωτός που ξεπηδά μέσα από ένα πολυεδρικό πρίσμα· αλήθεια είναι εκείνο το φως που εμφανίζονται όταν αρχίζουμε να αναρωτιόμαστε πέρα από σχηματικές αντιλήψεις, πέρα από γραμμικές -δυαδικής μορφής- αναπαραστάσεις.